

Hana M ž o u r k o v á (Praha)

SILVO TORKAR: ZGODOVINSKA ANTROPONIMIJA IN TOPONIMIJA VZHODNE TOLMINSKÉ.

Lublaň: Založba ZRC 2020, 325 s., ISBN 978-961-05-0464-1.

V roce 2020 došlo z důvodu pandemie nového koronaviru k výraznému útlumu vědeckých setkávání, řada mezinárodních i domácích konferencí, sympozií a workshopů byla bez náhrady zrušena nebo odložena. Přesto se však podařilo vydat mnoho důležitých a odborné pozornosti hodných monografií. Mezi ně rovněž náleží kniha významného slovinského onomastika a etymologa, Silva Torkara,¹ díky níž můžeme nahlédnout na současný stav slovinského onomastického bádání.

Monografie *Historická antroponymie a toponymie východního Tolminska* vyšla v nakladatelství vědeckovýzkumného centra Slovinské akademie věd (ZRC SAZU) jako čtyřicátý svazek edice *Linguistica et philologica* a jak její název napovídá, autor svůj výzkum omezil na Tolminsko, správní oblast nacházející se na severozápadě Slovinska, s rozlohou 381,5 kilometrů čtverečních. Onomastickému bádání zaměřenému na toto území se Silvo Torkar věnuje dlouhodobě a jeho kniha přináší souhrnné výsledky výzkumu: první část monografie tvoří autorova revidovaná a doplněná diplomová práce *Historická antroponymie východního Tolminska*, druhá část představuje výzkum toponym z téže oblasti. Torkarova monografie je rozčleněna na předmluvu, devět kapitol a závěrečnou část, do níž jsou za celkové shrnutí vloženy seznamy zkratk, užité literatury i přílohy a jmenný rejstřík; z hlediska obsahového tvoří knihu tři části: 1) teoretická studie uvádějící čtenáře do problematiky slovinských antroponym a toponym, 2) část věnovaná antroponymům a 3) část zaměřená na toponyma, přičemž antroponymická i toponymická část je doplněna o patřičný materiál zpracovaný do slovníkové podoby.

V předmluvě autor předkládá cíle a motivace své práce, současně ve stručnosti představuje i některé její dílčí výsledky: cílem antroponymické části výzkumu bylo zjistit, kdy a jak se v dané oblasti formovala příjmy,² jak se v dalších stoletích

¹ Silvo Torkar je pracovníkem Ústavu pro slovinský jazyk Frana Ramovše Vědeckovýzkumného centra Slovinské akademie věd a umění (*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti*). Zaměřuje se na problematiku slovinské a slovanské diachronní onomastiky a otázky místní historie Bašské doliny Tolminska. V letech 2000–2002 spolupracoval na mezinárodním projektu Encyklopedie slovanské onomastiky. Jeho disertační práce se věnovala tvorbě slovinských zeměpisných jmen utvořených ze slovanských antroponym. Od roku 2003 je členem onomastické komise při Mezinárodním komitétu slavistů.

² Slovinské *príimek*, které Torkar ve své práci pro analyzovaná antroponyma užívá, nepřekládám

měnila a jak na základě těchto změn vznikaly jejich varianty. Materiálovým východiskem byly pro autora seznamy poddaných z roku 1515 a urbář z roku 1523. Takto byl získán soubor 282 příjímí k další analýze z hlediska významové motivace. Již na tomto místě autor shrnuje, že největší část analyzovaných příjímí vznikla z přezdivek, tuto skupinu co do počtu následují příjímí, jejichž základem byla osobní jména,³ a příjímí z pomístních jmen. Analyzovaná vlastní jména mají nejčastěji slovanský základ, přítomna jsou však i příjímí latinského, řeckého, hebrejského či germánského původu.

Motivací pro toponymickou část výzkumu byla etymologizace a klasifikace 42 jmen sídlišť, 75 jmen osad a jednoho jména regionu/kraje. S. Torkar uvádí, že jejich analýza ukázala, že jen pouhých pět toponym z daného souboru lze hodnotit jako původní, všechna ostatní vznikla transonymizací z pomístních, vodních, horských a obyvatelských jmen a příjímí.

Po předmluvě následuje teoreticky zaměřená studie nazvaná Místo antroponym a toponym v systému vlastních jmen. Autor zde nejprve stručně vymezuje disciplínu onomastiky a opírá se přitom zejména o myšlenky V. Toporova (B. H. Tonopov, 1962), jelikož je hodnotí jako vhodné východisko i pro bádání v oblasti antroponym. V souladu s Toporovovými myšlenkami dále S. Torkar vymezuje dva důvody, proč je důležité zaměřit se na antroponyma a toponyma ve slovní zásobě – stáří a specifická funkce, které jsou toponymům a antroponymům vlastní, umožňují zachování elementů slovní zásoby, které již jinde v jazyce nejsou přítomny. Druhý, neméně důležitý aspekt zkoumání antroponym a toponym je spjatý se zkoumáním začlenění antroponym, toponym a vlastních jmen vůbec do systému slovo- tvorných vztahů určitého jazyka. V antroponymech a toponymech se uplatňuje omezený soubor morfologických a slovo- tvorných postupů, s jejichž pomocí je možné vysledovat specifické modely podílející se na systému antroponym a toponym a zároveň lze hovořit o určitých tendencích pro jejich systematickou organizaci. Svou strukturou a významovou motivací se antroponyma a toponyma rozčleňují na více mikrosystémů, přičemž stavba některých z nich odpovídá pojmenovacím modelům z různých oblastí jazyka, proti nim však stojí skupiny toponym a antroponym, jejichž struktura je již z dnešního hlediska neprůhledná, neboť vznikla archaickými procesy ve starší fázi vývoje jazyka. V souvislosti s analýzou vlastních jmen v konkrétně vymezené teritoriální oblasti pak S. Torkar zdůrazňuje interdisciplinární charakter onomastiky, jelikož získané poznatky nabízejí materiál pro další kulturněhistoricky zaměřený výzkum.

jako *příjmení*, ale v souladu s českou koncepcí a s ohledem na stáří analyzovaného materiálu jako *příjímí*.

³ S. Torkar uvádí *osebna imena*, nikoli podobu *rojstna imena*, která by odpovídala českému *rodná jména*.

V dalších podkapitolách S. Torkar nejprve pokračuje sondou do vývoje disciplíny a přináší stručný přehled historie onomastického bádání ve Slovinsku.⁴ Základy pro konstituování slovinské onomastiky dali podle jeho mínění zejména čeští badatelé, „otec slavistiky“ Josef Dobrovský, především jeho výzkum Nekrologu Podlažického (Svoboda, 1953), a František Palacký. První systematické zpracování slovanského dědictví v oblasti vlastních jmen autor přičítá štyrskému Slovinci Franu Miklošičovi. Z období rostoucího zájmu o onomastický výzkum po druhé světové válce je podrobněji představeno působení France Bezlaje, jehož myšlenky položily základ moderního onomastického bádání ve Slovinsku. Přehled významných osobností slovinské onomastiky je doplněn o výčet nejdůležitějších onomastických příruček s důrazem na výsledky lokálního výzkumu. Na tomto místě je vhodné pro českého čtenáře doplnit teoretickou část knihy širším kontextem: Slovinská jazyková oblast je oproti české nářečně mnohem více rozrůzněna (Logar, 1993), a přestože území Slovinska zabírá jen o něco více než čtvrtinu rozlohy Česka, počet slovinských dialektů přesahuje třicítku⁵ a tato nářečí jsou stále živě užívána. Nelze opomenout ani slovinské menšiny v Rakousku, Maďarsku, Itálii a Chorvatsku (tzv. *zamejski Slovenci*), které se Slovinskem udržují aktivní kontakty. Spjatost slovinské onomastiky s konkrétní nářeční oblastí je tak přirozená a v podstatě jde o nutnou podmínku pro bádání v oblasti slovinských vlastních jmen.

Další podkapitoly jsou věnovány pohledu na historii antroponym z hlediska jejich struktury a významové motivace, zmíněn je rovněž vztah rodných jmen a příjímí, samostatná podkapitola shrnuje slovinský inventář rodných jmen a formování příjímí⁶ a vysvětluje, jak výběr a formu slovinských jmen ovlivňovala politická situace, národněobrozenecké proudy či módní vlivy.⁷ S. Torkar dokládá podrobnou znalost analyzovaných historických pramenů a na konkrétních příkladech představuje proces formování příjímí a přijmení v rozmezí 15. až 18. století, nevynechává ani zásahy do tohoto procesu, „pospisovňování“ přijmení, k nimž docházelo ve 2. polovině 19. století.⁸ Mnoho současných slovinských přijmení

⁴ Věřím, že krátký exkurz do slovinského kontextu nebude v rámci této recenze vnímán jako nadbytečný, ale vhodně poslouží jako patřičné doplnění informací o slovinské onomastice a jejím vztahu k onomastice české.

⁵ Počet slovinských nářečí se v různých přístupech odlišuje, některé zdroje (Toporišič, 1992) hovoří až o 48 nářečích a 8 nářečních skupinách.

⁶ První zápisy slovinských jmen (z oblasti tehdejšího knížectví Karantánie) pocházejí z 9. století, jde o např. jména *Stojmir (Ztoimar)*, *Borut (Boruth)* nebo *Černo (Zerno)*.

⁷ S. Torkar zde odkazuje na obsáhlou přehledovou studii J. Kebera (2002).

⁸ V současnosti jsou přijmení ve Slovinsku vnímána jako právo jednotlivce, proto je není dovoleno (na rozdíl od zeměpisných jmen) formálně upravovat normalizačními zásahy z vnějšku, přestože se takové požadavky objevovaly ještě v polovině 20. století (viz Debeljak, 1946).

existuje (jako formálně samostatná příjmení) v různých hláskových obměnách, a svou formou tak odráží celou řadu nářečních specifik.

K vlastnímu předmětu výzkumu, antroponymům a oikonymům užívaným v Tolminsku, se S. Torkar obrací v páté podkapitole. Pro zkoumání vybraných vlastních jmen vnímá jako nejvhodnější přístup jejich analýzu na konkrétním menším území a jejich zasazení do slovanského kontextu. Jako motivaci pro vznik monografie uvádí potřebu zpracovat bohatý archivní materiál z lingvistického, respektive onomastického hlediska, neboť zkoumaným pramenům se dosud věnovali především badatelé z oblasti historie, geografie či laičtí zpracovatelé, nikoli však lingvisté. Nepopíratelnou roli při výběru území pro daný výzkum pak měla skutečnost, že jde o rodný kraj autora monografie.

V této podkapitole autor podrobněji vytyčuje cíle monografie, které byly stručně nastíněny v předmluvě: 1) zjištění slovotvorné struktury původních tolminských antroponym a toponym, 2) popis antroponym a toponym podle významové motivace, 3) zachycení vztahu antroponym a toponym k apelativům, 4) zjištění jazykových vlivů a 5) rekonstrukce migračních procesů na základě antroponymických dat. S. Torkar k dosažení těchto cílů volí slovotvornou a morfologickou analýzu, rekonstrukci fonetické podoby příjmi a zeměpisných jmen z různých zápisů, doplněné o srovnávací analýzu příjmi na slovinské a širěji slovanské bázi.

Soubor zkoumaných antroponym, který je předmětem klasifikace podle významové motivace ve druhé kapitole, autor výzkumu omezil na dva seznamy poddaných z let 1515 a 1523 (výše zmíněný registr a urbář), zároveň je však kvůli migraci obyvatel doplnil o urbáře sousedících správních oblastí. Antroponyma z tolminského území následně sledoval v urbářích konce 16. a první poloviny 17. století, rovněž v dochovaných matričních knihách a částečně též v terezíanském a josefinském katastru z druhé pol. 18. stol. Pro srovnání se současnými podobami příjmi S. Torkar studoval i knihy evidence farníků (*status animarum*) z počátku 20. století. Sběr analyzovaného materiálu je tedy nutné ohodnotit jako podrobný a s ohledem na menší území i široce pojatý.⁹

V úvodu klasifikace antroponym podle významové motivace autor upozorňuje, že dosud byla příjmi, popř. příjmení tradičně dělena do čtyř skupin, na jména vzniklá: 1) z osobních jmen, 2) z názvů povolání a činností, 3) z místních, pomístních, regionálních a etnických jmen a 4) přezdivek. Teoretické otázky klasifikace slovinských příjmení dosud nebyly řešeny a nejsou ani předmětem této práce, proto S. Torkar pro klasifikaci příjmi využívá výše vymezené skupiny, které dále

⁹ Před vlastní klasifikací příjmi S. Torkar zmiňuje známá úskalí práce s historickými zápisy: konkrétní příjmi měla v listinách nejrůznější podobu, neboť různí zapisovatelé měli odlišnou úroveň znalosti slovinštiny a nezdůvěryhodná byla slovinská antroponyma graficky upravována podle německých či italských fonetických zásad.

člení podle původu nebo slovtvorné motivace a doplňuje je o pátou skupinu: příjmy nejasného původu.¹⁰ Získaný korpus zkoumaných příjmů je ve třetí kapitole podroben analýze jejich slovtvorné struktury.

Čtvrtá kapitola knihy přináší celkem jedenáct kratších dílčích závěrů materiálové analýzy. Zkoumaná příjmy jsou v nich nahlížena například z hlediska jejich stáří, etymologie, nářečních prvků v jejich struktuře či způsobu zápisu příjmení a migračních procesů na Tolminsku, souběžně S. Torkar koriguje starší přístupy k výkladům původu jmen či jejich funkce. Množství uváděných informací spolu s jejich tematickou různorodostí je však zároveň slabinou koncepce dané kapitoly. Tuto část by bylo patrně možné co do objemu podávaných zjištění odlehčit a některá z nich podrobněji zpracovat v dílčích studiích. Na druhé straně je však pochopitelné, že se autor snaží představit oblast Tolminska v co největší onomastické úplnosti.

Pocitům zahlcení informacemi shromážděnými ve čtvrté kapitole čtenář patrně může předejít výběrovým čtením, doplněným o informace z páté, nejrozsáhlejší části knihy, slovníku východotolminských příjmů. Ten obsahuje takřka tři sta heslových odstavců, v nichž jsou uvedeny datace pramenů, způsoby zápisu příjmů, původ jmen i jejich slovtvorná stavba a údaje ze současnosti k četnosti nositelů daného příjmení.

Třetí část knihy věnovaná toponymům má stejnou strukturu jako část antroponymická, z důvodu omezeného prostoru poskytnutého této recenzi je uvedu jen stručným výčtem: nejprve jsou toponyma (jména sídlišť, osad) klasifikována z hlediska jejich významové motivace a následně jsou podrobena analýze jejich slovtvorné struktury. Analýza toponym je oproti antroponymické části navíc doplněna o abecedně řazenou tabulku s uvedením slovtvorných vztahů. Následně jsou toponyma roztříděna s ohledem na druh transonymizace a původu. Připojený slovník východotolminských toponym pak zahrnuje více než sto heslových odstavců, v nichž jsou podány informace o výskytu daného toponyma v historických pramenech, jeho významové motivaci, v některých případech jsou zmíněna i související antroponyma.

Soudě dle informací dostupných na internetu, ve slovnických odborných kruzích monografie Silva Torkara brzy po svém vydání v září 2020 vzbudila zaslouženou pozornost. Přináší totiž nejen komplexní onomastický popis antroponymického a toponymického inventáře Tolminska, ale nejlepším možným způsobem dokládá multidisciplinárnost onomastiky – její vztah k historickým, geografickým či sociologickým disciplínám. Pečlivé a erudované zpracování historických pramenů tak umožňuje sledovat tolminská antroponyma a toponyma v průběhu tří století.

¹⁰ Příjmy nejasného původu našel autor v daném souboru 11, přičemž 4 z nich již nejsou jako příjmení užívána.

Jiný významný slovinský onomastik Janez Keber v roce 2002 s politováním glosoval ne zcela utěšený stav této disciplíny, když konstatoval, že se ve Slovinsku systematickému bádání v oblasti vlastních jmen nevěnuje žádná instituce a že dosud všechny onomasticky zaměřené práce tvořili jejich autoři „vedle“ svého vědeckého výzkumu či mimo svou pedagogickou činnost.¹¹ Proto si dovolím tento text uzavřít přesvědčením, že monografie Silva Torkara kromě svého přínosu k odbornému popisu a analýze slovinských vlastních jmen jistě významně přispívá také k upevňování pozice slovinské onomastiky nejen v domácím prostředí, ale i v evropském kontextu.

Příspěvek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

LITERATURA

- DEBELJAK, A. (1946): Živalski priimki v Slovincih, *Lovec*, 29, s. 4–6.
- KEBER, J. (2002): Rojstna imena, hišna imena, vzdevki, pseudonimi v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski*, 8, s. 47–69.
- LOGAR, T. (1993): *Slovenska narečja*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- SVOBODA, J. (1953): Dobrovského studium vlastních jmen. In: B. Havránek – J. Dolanský (eds.), *Josef Dobrovský 1753–1953. Sborník studií k dvoustému výročí narození*. Praha: Československá akademie věd.
- TOPORIŠIČ, J. (1992): *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ТОПОРОВО, В. Н. (1962): Из области теоретической топонимистики. *Вопросы языкознания*, 1962, 6, с. 3–12.

Hana Mžourková
mzourkova@ujc.cas.cz
oddělení jazykové kultury ÚJČ AV ČR, v. v. i.
Letenská 123/4
118 51 Praha 1

¹¹ „Večino imenoslovnih raziskav opravljajo jezikoslovci poleg svojega rednega raziskovalnega ali pedagoškega dela.“ (Keber, 2002, s. 59).